

**БІРІНШІ
БӨЛІМ****ҚАЗАҚСТАН СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДА
(1946–1953 ЖЫЛДАР)****§1. Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақ КСР-інің
әлеуметтік-экономикалық дамуы**

Зерттеу сұрағы: Ұлы Отан соғысынан кейін қазақстандықтардың өмірі қалай өзгерді?

Бұл сабақта:

Демографиялық өзгерістердің себеп-салдарлық байланысын талдау арқылы дәйекті қорытынды жасаймыз.

Кеңес үкіметі кезіндегі ауылшаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береміз.

Өнеркәсіптің ахуалын анықтап, қорытынды жасаймыз.

Уақыт сызығы

1946 жыл	1947 жыл	1948 жыл	1949 жыл	1950 жыл	1951– 1952 жылдар	1952 жыл	1953 жыл
Төртінші бес-жылдық жоспардың басталуы	Ақша реформасы	Республика ауылдарының электрлендірілуі	Семей ядролық полигонында алғашқы сынақ	Мойынты–Шу теміржол тармағы салынды	Мал басының шығыны көп болды	Тарихшы ғалым Е. Бекмахановты сот алқасы 25 жылға соттады	Сталиннің қайтыс болуы

Тірек сөздер:

Қазақша	Ағылшынша
Аграрлық дағдарыс	Agrarian crisis
Бесжылдық жоспар	Five-year plan
Реформа	Reform
Машина-трактор станциялары	Machine-tractor station
Демография	Demography
Көші-қон	Migration

Аграрлық дағдарыс – ауылшаруашылығындағы өнімді артық өндіруден немесе кем өндіруден туындайтын дағдарыс.

Бесжылдық, бесжылдық жоспар – Кеңес өкіметінің 1928 жылдан бастап, КСРО-ның әлеуметтік-экономикалық дамуын межелеген мерзімді жоспарларының жалпылама атауы.

Реформа – өмір сүріп отырған әлеуметтік құрылым негіздерін жоймай, қоғамның, өмірдің кейбір жағын жетілдіру, дамыту мақсатында қайта өзгерту.

МТС – машина-трактор станциялары.

Демография – белгілі бір халықтың, ұлттың, ұлыстың, этникалық топтың санын, құрамы мен құрылымын, аумаққа бөлінуін, өсу не кему динамикасын қоғамдық-тарихи жағдайлармен байланыстырып зерттейтін әлеуметтік ғылым саласы.

Көші-қон – адамдардың қандай да бір аумақтардың шегарасынан өтіп, ұзақ уақытқа немесе біржолата қоныс тебу үдерісі.

Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстандағы демографиялық ахуал мен әлеуметтік жағдай. Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдары халықтың әлеуметтік тұрмыс жағдайы төмен дәрежеде болды. 1947 жылы желтоқсанда карточкалық жүйе мен республика еңбекшілерін азық-түлікпен және өнеркәсіп тауарларымен мөлшерлі қамтамасыз ету жойылды. Төлемдік құнын арттыру үшін елімізде ақша реформасы жүргізілді. Азық-түліктің негізгі түрлері – нан мен ұннан жасалынатын тағамдарға, етке, өнеркәсіп тауарларына деген баға төмендетілді. Алайда кеңес адамдарының өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыру көбінесе жасанды сипатта еді. 50-жылдардың басында колхозшылар жұмысшы мен қызметшілердің жалақысынан төрт есе аз алды.

Үкімет жүргізген азық-түлік өнімдерін төмен бағамен сатып алу саясаты ауыл еңбекшілері тұрмыс жағдайларының көтерілуіне қолайлы жағдай жасай алмады. 1946 жылы КСРО-ның бірқатар аудандарын ашаршылық жайлады. Нан, ет, сүт өнімдері жетіспеді. Адамдар азық-түлік тапшылығынан зардап шекті. Бірақ

Интеграция:

География пәні бойынша металлургия, қара металлургия, технология, қаракөл, селекция тақырыптарымен байланыстыру.

Есіңе түсірі!

Қазақстандағы 1920–1930 жылдардағы индустрияландыру, ұжымдастыру, Қазақстанға КСРО халықтарының депортациясы.

Есіңе түсір!

Қазақстанда қай кезеңдерде демографиялық дағдарыстар болды? Оның себептері мен салдары қандай еді?

бұл елден мұқият жасырылды. Соғыстан кейінгі экономикалық саясаттың басты қағидасы – ауыр өнеркәсіптің біржақты қарқынды дамуы болып қала берді. Материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру соғыстан бұрынғы жылдардағыдай екінші кезекке ығыстырылды.

1939–1959 жылдар аралығында Қазақстанда демографиялық дағдарыс орын алды. Республиканың ұлттық құрамындағы қазақтардың үлесі азайып, 30%-ды ғана құрады. Бұл өте төменгі демографиялық көрсеткіш еді.

**1939 және 1959 жылдардағы халық санағы бойынша
Қазақстанның этникалық құрамы**

	1939 жыл	%	1959 жыл	%
Барлық тұрғындар	6 151 102	100	9 294 741	100
Қазақтар	2 327 600	37,84	2 787 309	29,99
Орыстар	2 458 600	39,97	3 972 042	42,73
Украиндықтар	658 300	10,70	761 432	8,19
Немістер	96 400	1,57	660 000	7,10
Татарлар	108 100	1,76	191 680	2,06
Өзбектер	206 000	3,35	135 932	1,46
Корейлер	96 400	1,57	74 000	0,80
Ұйғырлар	35 400	0,58	60 000	0,65
Басқа ұлттар	164 302	2,67	652 346	7,02

*Кестені демографиялық деректер негізінде құрастырған
Сатанов А. Б.*

1950 жылдардан бастап Қазақстанда халықтың 1931–1933 жылдардағы ашаршылық пен Ұлы Отан соғысы нәтижесінде төмендеп кеткен саны мен табиғи өсімін арттыру мақсатында бірқатар әлеуметтік іс-шаралар жүргізілді:

1. Онжылдық білім енгізілді.
2. Жалақы мөлшері өсті.

3. Ауруханалар салынды.
4. Тұрғын үйлер салу қолға алынды.
5. Балалы әйелдерге берілетін жәрдемақы артты.
6. Халықтың барлық әлеуметтік тобына тегін дәрігерлік көмек көрсетілетін болды.

Міне, осы жағдайлар 1960–1962 жылдары Қазақстандағы «демографиялық жарылысқа» мүмкіндік жасады. Қазақстан бойынша 50-жылдардың соңы мен 60-жылдардың бас кезінде бала туу көрсеткіші одақтық орташа көрсеткіштен жоғары болды.

Қызықты дерек

Ақша реформасына ақша жүйесінің толық немесе ішінара өзгеруі, ақшаның бір түрінен екіншісіне, жаңа түріне ауыстырылуы жатады. 1960 жылғы ақша реформасында 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 сомдық ақша билеттері және 1, 2, 3, 5, 10, 15, 20 тиындар, сондай-ақ 50 тиындық және 1 сомдық күміс ақша шығарылды. Ақша реформасы экономикалық саясатты жүзеге асыру мақсатында жүргізіледі.

1921 жылдың наурызында Қазақ КСР-і Халық Комиссарлары Кеңесінің Азаматтық хал актілері жазбаларының органын құру туралы тарихи шешімі қабылданып, азаматтық хал актілерін тіркеу (ары қарай – АХАЖ) органдары құрылған болатын.

Азаматтық хал актілерін жазу органы құрылмас бұрын, оның міндетін еліміздегі мешіттер мен шіркеулер орындап келген. Кейін үкімет бұл істі заңдастырып, арнайы мемлекеттік бөлімдерге жүктеді.

Соғыстан кейінгі бірқатар іс-шаралардың нәтижесінде:

- ◇ халық жалақысы мен табыстарын жаңа ақшамен алды;
- ◇ халықты карточкамен жабдықтау жойылды;
- ◇ мемлекеттік бөлшек сауда ашық жүргізілді;
- ◇ азық-түлік бағасы төмендеді.

?! Сұрақтар

1. Қазақстан халқының қазіргі құрылымы қалай қалыптасты?
2. 1939–1959 жылдар аралығында Қазақстандағы экономикалық және әлеуметтік үдерістердің халықтың құрамына тигізген әсері мен демографиялық нәтижелері қандай?

3. Соғыстан кейінгі жылдары неліктен ауыр өнеркәсіпті дамытуға ерекше мән берілді?

4. 1939–1959 жылдары жүргізілген үкімет саясаты демографиялық үдеріске қалай ықпал етті?

Ойталқы

1. Соғыстан кейінгі кезеңде халықтың білім деңгейін, медициналық қызмет көрсету ісін жетілдіру, әлеуметтік жағдайды жақсарту, әл-ауқатын көтеру және т.б. мақсатта қандай шаралар жасалды?

2. Еңбекшілердің еңбек және тұрмыс жағдайларын жетілдіру бағытындағы сол шаралардан үлгі боларлық тәжірибе бар ма?

3. Демократиялық, ұлттық, зайырлы және құқықтық мемлекетіміздің озық демографиялық саясат жүргізуі үшін XX ғасырдың демографиялық ахуал-тынысына талдау жасау қаншалықты қажет?

Мәтіндік тапсырма

1939–1959 жылдар санақтарымен межеленетін саяси, экономикалық және әлеуметтік іс-шаралар негізіндегі Қазақстан халқының этнодемографиялық даму үдерістері анықталды. Бұл жылдардағы Қазақстан тұрғындарының әлеуметтік, ұлттық құрылымындағы басты өзгерістер мен даму ерекшеліктері үш кезеңге бөліп қарастырылады: 1939 жыл – 1941 жылғы маусым – Ұлы Отан соғысы қарсаңы; 1941 жылғы маусым – 1945 жыл – Ұлы Отан соғысы жылдары; 1945–1959 жылдар – соғыстан кейінгі жылдар.

1991 жылы Қазақстан мемлекеттік статистика комитеті 1939–1989 жылдар аралығындағы Бүкілодақтық халық санақтарының негізгі көрсеткіштері туралы жинақ шығарды. Бұл жинақта 1939 жылғы санақ бойынша Қазақстан халқының жалпы саны, қала мен ауыл тұрғындарының саны, жыныстық құрамы, республика халқының ұлттық құрамы, оның пайыздық көрсеткіштері қамтылды. Алайда соғыстан кейінгі жылдардағы деректер үстіртін мағлұматтар береді. Себебі жергілікті жерлерде табиғи қозғалыс деректерін есепке алу ісіне салғырттықпен қараған. Ауылдарда бірнеше айлар бойы туғандар мен өлгендер тіркелмей қалатын, ал азаматтық хал актілерін тіркейтін мекемелер ұзақ уақытқа дейін жабық болатын. Мысалы, 1955 жылғы мәлімет бойынша Ақмола облысында қазан-қараша айларында туған 1 391 адамның 55-і ғана

тіркелген. Ал аудандардың паспорт пен АХАЖ бөлімдері қызметкері болмағандықтан, 4–5 айлап жабық тұратын. Жергілікті тұрғындар жайлы мәліметтер өз кезінде тіркелмеді. Бұндай оқиғалар республика бойынша кездесетін. 1940–1970 жылдар аралығындағы статистикалық басылымдарда туғандар мен өлгендердің 1 000 адамға шаққандағы табиғи өлім, неке мен ажырасу сандарынан өзге мағлұмат жоқ. Тек кейінгі санақтарда ғана толық есеп жүре бастады. 1989 жылғы және кейінгі санақтарда туу айлары, ұлттары, анасының жасы, өлген әйел-ерлердің жас мөлшері, бала өлімі, өлім-жітім себептері айтылады.

?! Сұрақтар

1. Мәтінде Қазақстандағы демографиялық өзгерістер қандай кезеңдерге бөлінгенін анықтаңдар. Неліктен осы кезеңдерге топтастырылды?
2. Мәтінде сипатталған кезеңдегі азаматтық хал актілерін тіркеу мекемелері қызметінің салғырттығы демографиялық деректерге қалай әсер етті?

Соғыстан кейінгі жылдардағы ауылшаруашылығының дамуы. Соғыстан кейінгі бірінші жыл ауылшаруашылығы үшін аса қиын болды. Оған бірқатар жағдайлар әсер етіп, ауылшаруашылығында төменде аталған кемшіліктер орын алды.

А кестесі

Ауылшаруашылығындағы ауыр жағдайға талдау жүргізген ел басшылығы шаруашылық пен партия органдарын колхоз, совхоздарға қатысты кемшіліктерді жоюға міндеттеді.

В кестесі

Ауылшаруашылығындағы кемшіліктерді шешу үшін ел басшылығының атқарған іс-шаралары					
1949 жылға қарай Қазақстанның колхоздарына түрлі ұйымдардың 214 млн сом қарызы қайтарылды		Көп мал, техника, 540 мыңға жуық заңсыз тартып алынған жер қайтарылып берілді		Өкімшілік-шаруашылық басқару аппараты елеулі түрде қысқарды	
Ауылшаруашылығының материалдық-техникалық жабдықталуына қаржы бөлінді		Колхоздар мен совхоздарға қызмет көрсетуге тиіс машина-трактор станцияларын (МТС) техникамен жабдықтауға үлкен көмек көрсетілді		Ауылшаруашылығы мамандарын даярлау және қайта даярлаудың жүйесі жолға қойылды	

Ойталқы

А мен В кестелерін салыстыра отырып, ауылшаруашылығында қандай кемшіліктер шешімін тапты және шешімін таппағанын талқылаңдар.

Төртінші бесжылдықтың соңына қарай республика МТС-тары күшейіп, колхоздардың 95%-ына қызмет көрсетті. МТС техникасы неғұрлым тиімді пайдаланыла бастады. Өнім өндіруді арттыру үшін ұсақ колхоздар ірі колхоздарға біріктірілді. Егін, мал өнімдері бойынша белгіленген жоспарды асыра орындау үшін қосымша төлемдер енгізілді. Қабылданған іс-шаралар ауылшаруашылығының жағдайын біршама жақсартты. Соған қарамастан, үкімет қабылдаған іс-шаралар ойдағыдай нәтиже бермеді. Алайда бесінші бесжылдық (1951–1955 жылдар) кезеңіндегі рес-

публика ауылшаруашылығының даму барысы, колхоздар мен совхоздарды соңғы үлгідегі жаңа техникамен жабдықтау МТС рөлінің төмендеуіне алып келді. Шаруашылықтар енді өнімділігі жоғары техниканы сатып алатын және қолданатын болды. Ел Үкіметінің қаулысы бойынша МТС-тар қайта ұйымдастырылып, жөндеу-техникалық станцияларға айналды, ал ауылшаруашылық техникасы колхоздарға сатылды. Кейіннен жөндеу-техникалық станциялар да жойылып, олардың міндеттері республикада жаңа құрылған «Казсельхозтехника» өндірістік-техникалық жабдықтау бірлестігіне жүктелді.

Малшаруашылығының жағдайы. Қазақстан ежелгі кезден-ақ малшаруашылығын дамытуға қолайлы өлке еді. Бірақ үкіметтің ауылшаруашылығында дұрыс ойластырылмаған шаралары оған кері әсерін тигізді. Күштеп таңылған кеңестік өзгерістер малшаруашылығын тоқырауға ұшыратты. Оған мына төмендегі себептер де кері әсер етті.

Малшаруашылығының жағдайы ауыр күйінде қала берді. Күштеп жүргізілген ұжымдастырудың жағымсыз салдарлары әлі де болса қолайсыз әсер етті. 1951–1952 жылдары республикада мал басының шығыны көп болды. Малшаруашылығындағы жұмыстың ауыртпалығы мен қиындықтарын шопандар көрді. Олар өте ауыр жағдайларда жұмыс істеді, көптеген өркениет жетістіктерінен қол үзді, соған қарамастан еңбекте үлкен табыстарға қол жеткізді. Бұл жылдары Жамбыл облысы Мойынқұм ауданы Айдарлы ауылының шопаны Жазылбек Қуанышбаевтың есімі танымал болды. Бригадада жүйелі селекциялық жұмыстар жүргізу арқылы ол жүннің және қаракөл елтірісінің сапасын елеулі түрде көтере алды. Оның қаракөлі халықаралық көрмелер мен жәрмеңкелерде көрсетілді. Дели, Бухарест, Познань және Нью-Йорк аукциондарына қойылды. Ерен еңбегі мен аса көрнекті табыстары үшін ол 1958 жылы екінші рет елдің жоғары марапаты «Орақ және балға» алтын медалімен марапатталды. Қазақстандықтар қажырлы еңбектерімен ауылшаруашылығын дамытуға елеулі үлес қосты. Ы. Жақаев, Ш. Берсиев, Н. Алдабергенов, Н. Головацкий, Я. Геринг т.б. ауыл еңбекшілері Социалистік Еңбек Ері деген атаққа ие болды.

Ауылшаруашылығын басқарудың әміршіл-әкімшіл жүйесі. Республиканың ауылшаруашылығы бүкіл КСРО-ның ауылшаруашылығы сияқты халық сұранысын қанағаттандыра алмады. Бұған колхоздарды, жалпы ауылшаруашылығын басқарудың әміршіл-әкімшіл жүйесі себеп болды. Жоғарыдан жоспарлау, бюрократиялық аппараттың күш көрсетуі өндірушіні өндіріс құралдарынан да, еңбек нәтижелерінен де шеттетті. Колхозшылардың еңбегіне ақы өніммен төленді (азық-түлік, киім-кешек). Колхозшыларда төлқұжат болмады. Олардың есебі селолық кеңестер жасаған тізімдер арқылы ғана жүргізілді. Бұл ауыл еңбеккерлерінің мекенжайын еркін өзгертуіне мүмкіндік бермеді. Олар заңды түрде колхозға байланды, басыбайлы шаруалар сипатында болды. Ауыл еңбекшілері барлық қиыншылықтарға, бұра тарту мен жаңсақ есептерге қарамастан елді қолдарынан келгенше азық-түлікпен қамтамасыз ете берді. Соғыстан кейінгі реформалар қалыптасқан шаруашылық жүргізу құрылымының негіздеріне әсер етпеді, әміршіл-әкімшіл жүйе әлі де үстемдік етуін жалғастыра түсті.

Тұлғалар туралы қосымша мәліметтер

Жақаев Ыбырай (1891–1981) – әйгілі күріш өсіруші. Ы. Жақаевтың звеносы күріш егісінің әр гектарынан 80–90 ц өнім алды.

Берсиев Шығанақ (1881–1944) – әйгілі тары өсіруші. Шөлейтті аймақтың қолайсыз ауа райына қарамастан, 1940 жылы тарының әр гектарынан 155,8 ц, 1941 жылы 165 ц, 1943 жылы 201 ц өнім жинады.

Алдабергенов Нұрмолда (1906–1967) – ауылшаруашылығын ұйымдастырушы, қоғам қайраткері. Ол басқарған ұжымшар еңбеккерлері қант қызылшасының әр гектарынан 365 ц, астықтың әр гектарынан 13,7 ц өнім жинады. Мал тұқымын асылдандыру ісіне ғылыми жаңалықтар мен озат тәжірибені енгізді.

Головацкий Николай Никитич (1912–1995) – Қазақстанда ауылшаруашылығы өндірісін жаңашыл ұйымдастырушы. Ол басшылық еткен ұжымшар жыл сайын мемлекетке 100 мың ц-ден астам жүгері тұқымын өткізіп отырды, орта есеппен әр гектардан 55 ц астық жинады.

Геринг Яков Германович (1932–1984) – ауылшаруашылығы маманы. Оның басшылығымен ұжымшар алдыңғы қатарлы, экономикасы мықты шаруашылыққа айналды. Суармалы егіншілік пен мал өндіруден жоғары жетістіктерге жетті.

1-тапсырма. Төменде берілген сұрақтарды сыныптастарыңмен бірге талқылаңдар.

1. Ауылшаруашылығында қандай мәселелер болды?
2. Үкімет мәселелерді қалай шешті?
3. Мәселелер неге шешілмеді?

2-тапсырма. Деректерді пайдаланып, малшаруашылығындағы кемшіліктерді шешуге өз пікірлеріңді білдіріңдер.

А дерегі

...1946 жылы Қазақстанда бір колхоздың беретін кірісі 143 мың рубльді, ал 1950 жылы 170 мыңға жуық рубльді құрады (сол кездегі бағамен). Сондықтан ауыл тұрғындарының орташа жалақысы 1950 жылы әрең-әрең 40 рубльге жуықтады. Ал жалақыны өнімдей төлеуге келетін болсақ, колхоздардың 60 пайызы

ғана бір еңбек күніне 1 кг-дай бидай алды, ал қалғандарына одан да төмен төледі. Колхозшы отбасының барлық мүшелері табысын қосқанда колхоз табысынан алар үлесі азын-аулақ еді. Ол ақшалай табыстың 20%-ын және астық кірісінің 38%-ын ғана құрады.

Қазақстан тарихы (көне заманнан бұгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010, 530-бет.

В дерегі

Төртінші бесжылдықтың соңына қарай республика МТС-тары колхоздардың 95%-ына қызмет көрсетті, ал бұл көрсеткіш 1946 жылы 76% ғана болған еді.

Аяған Б. Ғ., Шәймерденова М. Ж. Қазақстан тарихы (XX ғасырдың басынан бүгінгі күнге дейін) 9-сыныпқа арналған оқулық. – Алматы: «Атамұра», 2013, 204-бет.

С дерегі

Қазақстандағы колхоздардың саны 6 737-ден (1945 жыл) 2 047-ге (1952 жыл) дейін қысқарды.

Бұл да сонда, 204-бет.

3-тапсырма. 1928 жылдан кейінгі мал басы санының өсуіне қандай жағдай әсер етті?

Д дерегі

1951 жылы елімізде ірі қараның саны – 4,5 млн, жылқы – 1,5 млн, түйе 127 мың болды. Тек қой басының саны ғана 1951 жылы өсімталдығының арқасында 1928 жылғы деңгейге, 18 млн 36 мыңға жетті.

Ірі қара	Жылқы	Түйе	Қой
4 500 000	1 500 000	127 000	18 036 000

Қазақстан тарихы (көне заманнан бұгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010, 528-бет.

4-тапсырма. Соғыстан кейінгі кезеңде ауылшаруашылығы қалай дамыды? Өз жауаптарың бойынша деректер мен дәлелдер келтіріңдер.

Республиканың индустриялық даму ерекшеліктері. 1946 жылы наурызда КСРО Жоғарғы Кеңесінің бірінші сессиясында

«КСРО халықшаруашылығын қайта қалпына келтірудің және дамытудың 1946–1950 жылдарға арналған төртінші бесжылдық жоспары туралы» Заң қабылданды. Жоспардың мақсаты – халықшаруашылығын қалпына келтіру және одан әрі дамыту. Онда елеулі қаржыны республиканың ауыр өнеркәсібін дамытуға, жаңа теміржол желілерін салуға, ауылшаруашылық дақылдарының өнімділігін арттыруға жұмсау қарастырылды. Әсіресе ауыр өнеркәсіпті дамытуға басымдық берілді. Соғыстан кейінгі құрылыстың болашағы, жақсы өмірге деген үміт республика еңбекшілерін мемлекет жоспарын орындауға рухтандырды.

КСРО Жоғарғы Кеңесінің сессиясы қабылдаған демобилизация туралы Заңнан (1945 ж.) кейін миллиондаған жауынгер бейбіт тіршілікке қайта оралды. Демобилизациямен қатар, кеңес басшылығы кеңестік азаматтарды жұмысқа орналастыру, әскери өндірісті шаруашылық мақсаттағы өнім шығаруға бейімдеу секілді күрделі жұмыстар жүргізді. 1946 жылға қарай зауыттар мен фабрикалар қайта жандана бастады, өнеркәсіп орындары іске қосылды. Ауылдар көркейіп, соғыс өткен аумақтағы күйреген қалалар қирандыдан тазартылды.

Төртінші бесжылдық кезінде жүргізілген іс-шаралар:

1. Басқару органдарын қайта құру басталды.
2. Халық комиссариаттарының мақсаттары мен міндеттеріне өзгерістер енгізілді.
3. Мемлекеттік Қорғаныс комитеті таратылды.
4. Мекемелерде 8 сағаттық жұмыс күні қайта қалпына келтірілді.
5. Уақытынан артық жұмыс істеу жойылды.
6. Экономиканы бейбіт жолға көшіру жоспары белгіленіп, ол жүзеге асырыла бастады. Мысалы, Алматыда Киров атындағы ауыр машина жасау зауыты бейбіт өнім шығаруға кірісті. Кезінде елдің еуропалық бөлігінен көшіп келген көптеген жұмысшылар Қазақстан жерінде қалуға ынта білдірді.

Зауыттар мен кәсіпорындар, өндіріс салалары арасында социалистік жарыс ұйымдастырылды. Қарағанды көмір бассейнінің кеншілері еңбекте қомақты табыстарға қол жеткізді. Бұл жылдары еңбектің озық тәсілдерін насихаттау, тәжірибе алмасу, ерекше көзге түскендерді марапаттау кең құлаш жайды.

Жоспарды орындаудың, үлкен жетістіктерге жетудің жолдары қоғамдық жиындарда жиі-жиі талқыланды. Адамдар болашаққа, Компартияға сеніммен қарады. 1946–1950 жылдары еңбекшілердің күш-жігері, қажырлы қайрат көрсетуінің арқасында республикада болат прокаты, қара және түсті металлургия, тау-кен, көмір өнеркәсібіне арналған жасанды талшық өндіру жолға қойылды. Осы жылдары қара металлургия өндірісі кеңінен дамыды. Теміртау металлургиялық зауытында қосымша үш цех және екі мартен пеші, Ақтөбеде ферроқорытпа зауытының үшінші кезегі іске қосылды. 1947 жылы Өскемен қорғасын-мырыш комбинаты алғаш рет мырыш шығарды. Балқаш мыс қорыту зауытының қуатын арттыру жұмыстары жалғастырылды. Республикада көмір өндіру қарқынды дамыды. 1954 жылдан Екібастұз бассейнінің қалың қабаттарынан көмір өндіріле бастады. Республиканың батысында жаңа мұнай кәсіпшіліктері іске қосылды. Мәселен, Мұнайлы, Ембі бассейндерін және басқа да кәсіпшіліктерді өндіріске қосу арқылы 1950 жылы мұнай өндіруді соғысқа дейінгі деңгеймен салыстырғанда 52%-ға арттыруға мүмкіндік туды.

Осы кезеңде жеңіл және тамақ өнеркәсібі дамыды. Тамақ өнеркәсібінде 60-жылдардың соңына қарай 40-тан астам жаңа кәсіпорын салынып, іске қосылды. Дегенмен де тамақ өнеркәсібінің үлесі жалпы өнеркәсіп өндірісінің 17%-ын ғана қамтыды. Бұл сала одан әрі жетілдіре түсуді қажет етті. 1950 жылдары қайта жабдықталған Семейдегі май зауыты, Петропавлдағы «Комсомол» тігін фабрикасы өнім бере бастады, Жамбыл (қазіргі Тараз), Қызылорда, Павлодардағы тері зауыттарының құрылысы аяқталды. Бұл жылдары Қазақстанның қуатты ауыр өнеркәсіп базасы құрылды. Жұмысшылардың ішінде ерекше көзге түскендері жоғарғы еңбек марапаттарына ие болды. Атақты кеншілер *Т. Күзембаев, Ж. Әбдірахманов, П. Акулов* Социалистік Еңбек Ері деген жоғары атақ алды.

Жұмысшы күшінің дамуы. Қазақстандағы экономикалық дамудың қарқыны жұмысшы табының жаңа мамандарын даярлауды талап етті. Еңбек резервтерінің жүйесі бесжылдық ішінде ел экономикасына аса қажетті мамандықты меңгерген 50 мың жұмысшы даярлады. Алайда мамандар даярлаудың бұл жүйесі өсіп келе жатқан қажеттіліктерді қанағаттандыра алмады. Жұмысшылар қатары республикадан тыс жерлерден келгендер есебінен толығып

отырды. Бұл құбылыс, әсіресе Қарағанды көмір бассейні, Шымкент, Жамбыл, Ақмола және Алматы кәсіпорындарында байқалды. Республиканың экономикалық өміріндегі өзгерістер маманданған жұмысшылар қатарының артуына алып келді. Кәсіби жұмысшылар үлкен қалалардағы ірі кәсіпорындарда еңбек етті.

Көлік және байланыс жүйесінің дамуы. Экономиканың қарқынды өсуі көлік және байланыс жүйесін қатар дамытуды талап етті. Қазақстандағы ауыр өнеркәсіптің дамуы өз кезегінде көлік жүйесінің кеңейе түсуіне ықпал етті. 1950 жылы ұзындығы 483 км Мойынты–Шу теміржол тармағы салынды. Солтүстіктен оңтүстікке қарай Трансқазақстан магистралін салу жұмыстары жүргізілді. Жамбыл–Шолақтау теміржол желісімен пойыздар жүре бастады.

1949 жылдың көктеміне қарай Алматыда елдің 56 қаласымен байланыстырған автоматтық телефон станциясы жұмыс істей бастады. Радио хабарын тарататын станциялар саны 1940 жылмен салыстырғанда екі еседей артты. Құрылыс жұмыстарының ауқымды көлемі, түсті және қара металлургияның, машина жасау мен отын өнеркәсібінің жоғары қарқынмен дамуы Қазақстандағы энергетикалық база дамуының объективті негізі болды. Қарағанды металлургия комбинаты тек республиканың ғана емес, сондай-ақ Сібір, Орал, Орталық Азияны да металмен қамтамасыз ету базасына айналды.

?! Сұрақтар

1. Соғыстан кейінгі кезеңде Қазақстанда теміржолдар салынуының себебі неде?
2. Неліктен соғыстан кейінгі жылдары өндіруші кәсіпорындар көп салынды?
3. Соғыстан кейінгі кезеңдегі өміршіл-өкімшіл жүйе саясатының зардаптары қоғамда қалай көрініс тапты?

5-тапсырма. Берілген кестеге қарап, бесжылдық жоспардың қалай жүзеге асырылғаны жөнінде бір-біріңе сұрақтар қойыңдар.

КСРО халықшаруашылығын қайта қалпына келтірудің және дамытудың 1946–1950 жылдарға арналған төртінші бесжылдық жоспары		
Ауыр өнеркәсіпті дамыту	Жаңа теміржол желілерін салу	Ауылшаруашылығы өнімділігін арттыру

6-тапсырма. Талдау. Жазбаша жұмыс. Ақпарат іздеу. Топпық жұмыс.

Өнеркәсіпте болған өзгерістерді сала-сала бойынша анықтаңдар.

Қара метал-лургия	Түсті метал-лургия	Тау-кен және көмір өнер-кәсібі	Отын энерге-тика-сы	Жеңіл өнер-кәсіп	Тамақ өнер-кәсібі	Көлік және байла-ныс жүйесі	Энер-гети-ка

7-тапсырма. Жұптық жұмыс. Сыныптасыңмен талқыла.

«Еңбек ресурстарын дамыту саласының жағымды және жағымсыз жағы».

8-тапсырма. Кестені толтырыңдар.

Ұлы Отан соғысынан кейінгі Қазақстан экономикасы дамуының жағымды жағы	Ұлы Отан соғысынан кейінгі Қазақстан экономикасы дамуының жағымсыз жағы
1. 2. 3.	1. 2. 3.
Экономиканы дамытудың басым бағыттарын атаңдар. Неге оған ерекше көңіл бөлінгенін түсіндіріңдер.	

§2. Қазақстандағы әскери-өнеркәсіп кешенінің қалыптасуы

Зерттеу сұрағы: Неліктен Қазақстан ядролық сынақтар алаңына айналды?

Бұл сабақта:

Қоғамдық-саяси өмірдің ерекшеліктерін түсіндіреміз және өзіндік талдау жасаймыз.

XX ғасырдың екінші жартысындағы әскери-өнеркәсіп кешендерінің Қазақстанға тигізген зардаптарын талдаймыз.

